La màgia dels aforismes

JOAN GUASP*

La meva concepció de l'aforística és fruit d'haver-hi anat reflexionant durant molts anys, i em duu a dir que un aforisme és un gènere híbrid, a mitjan camí entre la poesia i la filosofia, gènere capaç de formular un pensament necessari sobre una qüestió més o menys transcendent o, si més no, vital i vitalista, expressada amb la màxima brevetat, concisió i enginy i dita poèticament, tant si pren forma escrita com parlada, i d'on contingut i forma són inseparables.

L'aforisme ha de cridar l'atenció de l'oient o del lector, i ha de provocar reflexions variades sobre el seu contingut. Ha de contenir dramatisme i màgia, ha de sorprendre i, en el millor dels casos, ha de generar nous pensaments susceptibles de convertir-se en nous aforismes.

S'ha dit que l'aforisme és una versió en prosa de l'epigrama, però pens que és alguna cosa més, que el supera. Perquè l'epigrama és menys reflexiu, menys pràctic. A més, l'aforisme, com ja he dit, no pot deixar de ser poètic, de manera que, a més del contingut, engloba la bellesa del seu continent.

Jo diria que l'aforisme dels aforismes és aquest: «Només sé que no sé res.» No existeix pobresa més gran que aquesta. Sembla una frase insubstancial, simplement enginyosa, però quan ens hi acostam hi descobrim tota la gran fortalesa que té. Ens atrau per la seva brevetat, el seu enunciat contradictori, la seva gravitació poètica. Conté tots els elements necessaris per a ser considerat un aforisme. Endinsant-nos-hi hi descobrim un entramat fèrtil i fruitós. És un pensament ambigu fins a cert punt, paradoxal, fet de certesa i incertesa, perquè, per a dir que no se sap res, s'ha de saber que no se sap, i aleshores ja se sap alguna cosa. I se sap sobretot que moltes de les coses individuals i expressades en primera persona són representatives de la condició humana: els homes haurien de saber que no saben res, humilitat absoluta, doncs.

L'aforisme és una obra d'art en si mateix, malgrat que hom li hagi volgut llevar valor, potser perquè de cada mil pensaments anomenats aforismes, sols un és bo de veritat; no tot allò que ens diuen que és un aforisme ho és.

Voldria exposar ara tres elements que crec bàsics perquè un aforisme sigui autèntic:

a) El primer és l'humor. Per descomptat que es tracta de l'humor intelligent, elevat a la quinta essència; no aquell que sols fa riure, sinó aquell que fa pensar d'una manera creativa i satisfactòria, el que desperta el recolliment i l'examen del propi univers interior.

L'etimologia de la paraula *humor* es relaciona amb *humitat*, i es pot fer extensiva a la sang, al vi, a les llàgrimes. La terminologia mèdica medieval parlava de quatre humors, dels quals depenia l'estat d'ànim de l'ésser humà, entenent aquest estat d'ànim com una disposició positiva, engendradora, alegre i solidària. I és així com hem d'entendre l'humor aforístic, imprescindible per a la construcció aforística: aquesta humitat que uneix i que crea, que enlaira, que fins i tot levita, allò que fa néixer la vida. També s'hi relaciona el terme llatí *humanitas*: l'humanisme està emparentat amb l'humor. Únicament els humans podem plorar i riure. Fritz Martz, autor d'un llibret sobre l'humor en l'educació, exposa amb claredat i exemples que «sols l'home disposa de l'experiència de la contradicció, que l'humor pressuposa». I, citant Thomas

Haecker, ens diu que l'humor és «la propietat espiritual de l'home com a *creatura*, elevada per sobre de la matèria..., és l'aire de l'ésser espiritual, allò que és natural a l'esperit; és un element de la humanitat que es troba per sobre de la finitud, igual que la seva germana bessona, la fantasia». És a dir, l'humor, propi dels éssers humans, consisteix en «l'alegria de l'essència», en la satisfacció que procedeix de la salut corporal i espiritual de la totalitat de la persona». I, continuant amb Fritz Martz, «només pot arribar a l'humor aquell que està disposat a prendre's el món així com és: l'humor fa possible l'afirmació de la realitat, i aquesta afirmació significa una adhesió a tota la realitat, fins i tot a la més desagradable i dolorosa». «L'humor –diu més endavant– és un signe de maduresa humana, de saviesa, que porta a una actitud gràcies a la qual hom només sap d'ell mateix que no sap res.» És l'aforisme socràtic per antonomàsia: Només sé que no sé res. Qui té sentit de l'humor no fa caricatura de l'altre, i si la fa, és feta d'una manera càlida i cordial, mai per posar res ni ningú en ridícul, altrament entraríem en el món de la sàtira. Perquè, segons Matz Fritz, «el criteri últim, decisiu i més profund de l'humor és l'amor». I és que l'aforisme no és altra cosa que l'essència, el nucli central, la destil·lació del pensament humà per a la millora particular i general de les persones.

b) Passem al segon element, en importància, de l'aforisme, molt relacionat amb el primer: el joc. Un aforisme ha de ser intrínsecament lúdic. «Jugar o no jugar, aquesta és la qüestió», digué un cardiòleg nord-americà que es dedicava a córrer maratons atlètiques. Aquest autor, il·lustre cardiòleg entrenat en tots els terrenys de jocs físics i intel·lectuals, posava per sobre del ser o no ser hamletià el fet de jugar o no jugar. És allò que en diem *esperit esportiu* en tots els sentits.

Un bon aforista ha de tenir aquest esperit lúdic, esportiu, aquesta predisposició al joc, a passar-s'ho bé i a fer-ho passar bé als altres. Si bé en els aforismes no hi ha d'antuvi una intencionalitat didàctica, sí que tot aforisme es converteix en un element pedagògic gràcies a la seva càrrega humorística i lúdica. En l'experiència aforística s'ha de fruir del joc. Sols així, amb aquest tarannà juganer, l'aforisme pot arribar a ser un espectacle en si mateix. És a dir que, ben sospesat i ben mirat, malgrat la seva concisió però gràcies a la seva subtilesa, l'aforisme ha de ser una mena d'espectacle del bon gust i de la intel·ligència. Un bon aforisme no deixa de ser, paradoxalment un cop més, un gran espectacle.

c) I el tercer element que l'aforisme hauria d'incorporar, sempre que fos possible, però sense abusar-ne, naturalment, és la ironia, tan unida a l'humor i al joc. Però això ja va a gust del fabricant i dels seus consumidors.

Què és la ironia perquè pugui ser un ingredient tan important en l'aforística? Jankelevitch deia que la ironia és l'autèntica llibertat: «Oh ironia –exclamava–, tu ets la veritable llibertat!» Com ja he dit abans, l'aforisme ha de semblar el que no és, encara que tan sols sigui superficialment; i aquest efecte no el pot aconseguir si no és per la ironia.

Evidentment, són els esperits lliures, coratjosos i ardits els més capaços de fer bons aforismes. I, naturalment, aquests esperits no han de fer sermons, ans cercar sempre la veritat dins el seu estil propi, sense mai dogmatitzar. L'aforista és una mica com l'ironista pur, i «l'ironista –segons Nicolás Gómez Dávila– desconfia del que diu, sense creure que allò contrari sigui cert». Allò que a vegades s'ha dit de l'aforisme, que és un pensament doctrinal i tancat, no ho acab de veure gens clar; crec que és obert (pot ser emulat o refutat) i, si és doctrinal, ho és en un sentit graciosament irònic. A més, ha de germinar; d'ell n'han de néixer altres; els millors aforismes són sempre la llavor d'altres excel·lents aforismes.

Aquests són els trets més característics d'allò que en podem dir aforisme, allò que els diferencia dels proverbis, dels apotegmes, dels axiomes, de les màximes i, sobretot, de les sentències. L'aforisme diu la veritat rient, d'una manera desimbolta, cercant sempre la complicitat, és a dir, la coautoria de qui l'escolta.

I vull tancar aquest escrit oferint-vos-en deu que m'agraden molt, afirmant ensems que la màgia i el secret dels aforismes està en el fet de fer-nos sentir més intel·ligents.

Una mostra de deu aforismes:

1. El diner solament és necessari per a aquells que acostumen a pagar els seus deutes (Oscar Wilde).
2. Profetitzar resulta molt més lucratiu que dir la veritat (Lichtenberg).
3. La preocupació és un judici que espera les proves (Rivarol).
4. Les millors cartes d'amor les escriuen els qui no estan enamorats (Rusiñol).
5. Les idees són com les puces, que salten d'un home a un altre, però no piquen tothom (Stanislaw Lem).
6. Fa segles que l'opinió pública és la pitjor de les opinions (Chamfort).
7. El diable és molt optimista quan creu que encara pot fer pitjors els homes (Karl Kraus).
8. L'aforisme és un pensament amb un ganivet amagat a la mà (Zarko Petan).
9. Als mediocres els calen llibres mediocres (Joubert).
10. Benaventurats els qui no saben llegir ni escriure, perquè ells seran anomenats analfabets (José Bergamín).

* Autor de cinc llibres d'aforismes.
L'any 2001 va crear a Consell (Mallorca) el Museu de l'Aforisme, l'únic que existeix al món, i el més petit de tots els museus existents.